

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
27. Sayı/Issue Nisan/April 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut425>

Araştırma Makalesi/ Research Article

N. F. Katanov Derlemelerinde Görülen Edebi Türler

The Literary Genres in Folk Compilations of N.F. Katanov

Öz

Tuvaca, Türk dillerinin Kuzeydoğu grubunda Altayca, Sahaca ve Hakasça ile birlikte yer almaktadır. Bu grup Sibiryaya Türk dilleri olarak da adlandırılır. Wilhelm Radlov 1860'tan itibaren Altay ve Batı Sibiryaya'da derlemeler yapıp topladığı dil örneklerini "Proben der Volksliteratur" adıyla 10 cilt halinde yayımlamıştır. 9. Ciltte Uryanhay (Tuva), Abakan ve Karagas metinlerine yer verilmiştir. Bu cildi Nikolay Federoviç Katanov, Tuva'ya düzenlediği gezip toplamış olduğu materyallerle hazırlamıştır (bk. St. Petersburg, 1907). Katanov'un yapmış olduğu bu derlemeler, güç şartlar altında yapılmıştır. Tuvacanın ağızlarının incelenmesi konusunda yetersiz kaldığını düşünen Katanov, bunun sebeplerini metinlerin bol olmasına rağmen, ulaşım sıkıntısı olması, araç yetersizliği ve Uryanhaylıların ona şüpheyle yaklaşması olarak belirtmiştir. Uryanhaylılara şarkı başına yarım veya birer kapık, her bilmece için çeyrek kapık, kısa masal için on beş, uzun masal için otuz kapık olmak üzere, ayrıca iğne, iplik, preslenmiş çay, tütün, mektup kağıdı, kına, kurşun kalem, silgi, şeker ve ekmecek vererek şarkı, bilmece, masal ve şaman duaları derlemelerini yapmıştır. Ancak Katanov'un Rus devlet memuru olduğundan şüphelenen Uryanhaylılar ona zaman zaman bilgi vermemişlerdir. Bu yüzden o da kendini komutanın tercümanı, bir Tatar katip, Abakanlı bir tüccar olarak tanıtmıştır. Bu çalışmada Katanov'un derlemiş olduğu malzemelerin hangi edebi türlere ait olduğu ve bu edebi türlerin işlemiş olduğu temalar örnekler verilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tuvaca, Katanov, Proben, Derleme.

Abstract

Tuvan is located in the Northeast group of Turkish languages. There are Altai, Saha, Khakas, Tuva languages in the northeast group. This group is also called Siberian Turkic languages. Wilhelm Radlov published the language examples which are collected from Altai and West Siberia since 1860, in 10 volumes under the title "Proben der Volksliteratur". The texts of Uryanhay (Tuva), Abakan and Karagas are included in Volume 9. This volume was prepared by Nikolay Federovich Katanov with the materials he collected during his trip to Tuva (St. Petersburg, 1907). These compilations preparing by Katanov were made under difficult conditions. Katanov, who thinks that he is insufficient in examining the dialects of Tuva, stated that the reasons for this are the lack of transportation, the lack of vehicles and the suspicion of the people of Uryanhay, despite the abundance of texts. He compiled songs, riddles, tales and shamanic prayers by giving half or one capik per song, a quarter cap for each riddle, fifteen for the short tale, thirty for the long tale, and also needles, thread, pressed tea, tobacco, letter paper, henna, pencil, eraser, candy, bread. However, the people of Uryanhay, who suspected Katanov to be a Russian government official, did not inform him from time to time. So he introduced himself as the commander's interpreter, a Tatar clerk or an Abakan merchant. In this study, it has been examined that compilations of Katanov were belong to which literary genres and which themes were discussed in these literary genres by giving examples.

Keywords: Tuvan, Katanov, Proben, Compilation.

Ayşe Şeyma Fındık*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Ar. Gör.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
İstanbul/Türkiye.

Elmek: asfindik@fsm.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1090-6354>

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 18.05.2021

Kabul Tarihi: 24.12.2021

E-yayın Tarihi: 25.04.2022

Atıf/Citation:

Fındık, A. Ş. (2022). N.F. Katanov Derlemelerinde Görülen Edebi Türler, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (27), s. 228-242.

1. Katanov ve Derlemeleri

Büyük bir Rus dilbilimci, etnograf ve Türk dilleri ve halkları araştırmacısı olan Nikolai Fedorovich Katanov (1862-1922), Yenisey ilinin Minusinsk ilçesine bağlı Askiza köyü yakınlarında doğdu. 1884'te Krasnoyarsk'taki spor salonundan altın madalya ile mezun oldu. Ardından St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nden Arapça-Farsça-Türkçe-Tatar kategorisinde derece ile (1889), (W. Radlov gözetiminde) özel Türkoloji eğitimi alarak mezun oldu. Üniversiteden mezun olduktan sonra, N.F. Katanov, Rus İmparatorluğu Coğrafya Kurumu ve Bilimler Akademisi tarafından W. Radlov'un tavsiyesi üzerine Sibiryaya, Kuzey Moğolistan, Dzungaria ve Türkistan'a Türk boylarının yaşamlarını ve dillerini incelemek için gönderildi (1889-1893). N.F. Katanov, 1889'da 13 Mart'tan 30 Ağustos'a kadar Tuva'yı ziyaret etti. Bu gezi belki de hayatındaki en verimli dönemdi. Çünkü toplanan materyal, "Uryanhay dilinin Türkçe kökenli diğer dillerle ilişkisinin incelenmesi" adlı doktora tezi ve diğer çalışmaları için temel oluşturdu (Опыт исследования урянхайского языка с указанием родственных отношений его к другим языкам тюркского корня, Kazan 1903) Bu çalışmanın el yazması, sonradan Aziz Peter (Kunstkamera) olarak adlandırılan, öncesinde Antropoloji ve Etnografya Müzesi olarak bilinen müzenin arşivlerinde saklanmaktadır. 19. yüzyılın sonunda yaşayan Tuvaların hayatı, kültürleri ve Tuva'da yaşayan Ruslar hakkında son derece ilginç bilgiler topladı. Şarkı, masal, bilmece ve şaman duası metinleri, Tuvaların geleneksel evleri, kıyafetleri, başlıkları, yemekleri, Tuva müzik aletleri ile ilgili etnografik malzemeleri, ayrıca domino ve satranç oynamanın kuralları, balık tutma yöntemleri, cenaze törenleri, ölümler hakkında önemli bilgiler bu eserin içinde yer almaktadır.

Radlov'un 1860'tan beri Altay ve Batı Sibiryaya'da derlenen folklorik metinler çalışması, "Proben der Volksliteratur" başlığı altında on cilt halinde yayınlanmıştır. Dokuzuncu cilt, Katanov tarafından yazılan bu günlükteki derlemeleri içermektedir. Günlük Katanov tarafından 1907'de St. Petersburg'da yayınlanmıştır. Uryanhay (Tuva), Abakan ve Karagas metinleri bu ciltte yer almaktadır.

2. Transkripsiyon Sistemi

Metin Tuvaca'nın ağız özelliklerini yansıttığından, kelimeler standart Tuvaca ile değil orijinal halleriyle yazılmıştır. Metinde kullanılan transkripsiyon işaretleri aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

a	a
ā	ā
ä	ä
ā	ā
o	o
ō	ō
ö	ö
ō	ō
y	u
ÿ	ū
ÿ	ū
ÿ	ū
ÿ	ū
ы	ı
Ы	İ
ı	ı
İ	İ
ı	ı
ünlü yanında i	ÿ
k	ķ

Б	ğ
г	g
ң	η
ј	y
л	l
l	l
р	r
т	t
д	d
ч	ç
У	c
н	n
с	s
з	z
ш	ş
ж	j
п	p
б	b
м	m
‘	‘
‘	‘

3. Derlemelerde Yer Alan Edebi Türler

Katanov derlemelerinin yüzde sekseni ırlardan (şarkılardan) oluşur. Bu şarkılar yamb ölçüsü ile yazılmıştır. Dörtlüklerden oluşmaktadır. Her şarkıdaki bütün satırlar ya da dizeler aynı hece ile başlar ya da çift dizeleri tek dizeler, tek dizeleri çift dizeler takip eder. Uzun hecelerin yerine sık sık iki kısa hece getirilir, ikinci yarım dize sık sık sadece tek ayaktan oluşur. Bu şarkıların birçoğu doğa ve doğal güzellikler ile ilgilidir. Sayısız zenginlikleriyle yüksek dağ taygaları, rengarenk vadiler, mavi göller, engin gökyüzü, coşkun nehirler, sonsuz bozkırlar şarkılarda geçen malzemelerdendir. Böylelikle doğa, ilahi bir karaktere dönüşmüş olur. Şarkılardaki yurt, tayga, memleket (çurt, tayga, aal) gibi imgeler, genellikle anne, baba, aile, sevgili, at ile özdeşleştirilir. İlk iki dizede genellikle doğaya ait unsurlar ya da cansız nesnelere, geri kalan iki dizede ise sevgili ya da kahramanın adı zikredilir. (Katanov 2008: 13) Tuvalar arasında doğa imajı önem taşır. Çoğu zaman da gerçek bir yerle; belli bir dağ, belli bir nehir ya da belli bir tayga ile ilişkilendirilir. Katanov’da da yer adları sıkça kullanılmıştır. Kögey, Kaa-kem, Eleges, Kojagar, Orta-kem gibi yer adları eserin sonundaki sözlükte ayrıca sınıflandırılmışlardır. Esasında bu şarkılar bir sevginin ifadesidir. Doğaya, vatana minnettar olmak, sevgi göstermek Tuvalarda geleneksel bir tavidir.

ölät-çāğay çonum-na,
Öbür-çāğay çurttum-na!
Kālga-çāğay çonum-na,
Kātçı-çāğay çurttum-na!

Güzel Öölet halkımla,
Zengin Öbür yurdumla!
Güzel Halha halkımla,
Zengin Kātçı yurdumla!
Älägäskä Mäcägäygä

Älik-lä-bän külbüs-lä-bän,
Äçimäygä urümayğa
Ärgä-lä-bän çassıg-lä-bän.

Eleges'te Mejegey'de
Dişi karacayım erkek karacayım
Eşime çocuğuma
Huzur veririm sevgi doluyum.

Katanov'un kayıtlarında bir diğer sık işlenen konu kadın-erkek arasındaki ilişki ve aşktır. Çok sayıda aşk şarkısı ve kadınların tutumlarıyla ilgili şarkılar yer almıştır. Aşk teması çok farklı yönleriyle ortaya çıkar.

Uzun tañnıñ turğununda
Udup öttup çıdırı-ba?
Uruğ tarıg arazında
Uluğ tınıp çıdırı-ba?

Uzun sabah esnasında
Uyuyup uyanalım mı?
Çoluk çocuk arasında
Uzun uzun yaşayalım mı?

Külümzirän karaqtıgı,
Kürän kızıl çıraylıgı!
Kattırañnän karaqtıgı,
Kara kürän çıraylıgı!

Gülümseyen gözlerini,
Kızıl kahve güzelliğini!
Kahkaha atan gözlerini,
Esmer güzelliğini!
Güzel Öölet halkımla,
Zengin Öbür yurdumla!
Güzel Halha halkımla,
Zengin Katçı yurdumla!

Älägäskä Mäçägäygä
Älik-lä-bän külbüs-lä-bän,
Äçimäygä urümayğa
Ärgä-lä-bän çassıg-lä-bän.

Eleges'te Mejegey'de
Dişi karacayım erkek karacayım
Eşime çocuğuma
Huzur veririm sevgi doluyum.

Katanov'un kayıtlarında bir diğer sık işlenen konu kadın-erkek arasındaki ilişki ve aşktır. Çok sayıda aşk şarkısı ve kadınların tutumlarıyla ilgili şarkılar yer almıştır. Aşk teması çok farklı yönleriyle ortaya çıkar.

Uzun tañnıñ turğununda

Udup öttup çıdırı-ba?
Uruğ tarığ arazında
Uluğ tınıp çıdırı-ba?

Uzun sabah esnasında
Uyuyup uyanalım mı?
Çoluk çocuk arasında
Uzun uzun yaşayalım mı?

Külümzirân karağtıñı,
Küräj kızıl çıraylıñı!
Çattırañnân karağtıñı,
Kara küräj çıraylıñı!

Gülümseyen gözlerini,
Kızıl kahve güzelliğini!
Kahkaha atan gözlerini,
Esmer güzelliğini!

Bazen bu duygusallığın yerini müstehcen ifadeler alır. Aynı zamanda uygunsuz ilişkiler ve aldatılma da şarkılara konu olur. Tuvalı kadınların şehre yeni gelen Rus tüccarlarla ilişkiye girmesi, şarkıları aktaranlar tarafından ayıplanan dizelerle ifade edilir. (Piçekkey-702, Soguyaa-256). Bunun yanı sıra derlemelerde azımsanmayacak kadar çok erotik şarkı da bulunmaktadır (344, 347, 352, 448, 610).

Tuvaların diğer halklar ve toplumlarla ilişkileri de Katanov'un lirik şarkılarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu şarkılarda Tuvalılar günlük yaşamlarına ve kültürlerine dâhil olan yabancıları samimi bir şekilde onaylamaktadırlar.

Orustar çok polza,
Oñmas kızıl kayın kälär?
Çazağtar çok polza,
Çamba kiliñ kayın kälär?

Ruslar olmasa,
Solmayan kızılık nereden gelir?
Kazaklar olmasa,
Çin ipeği nereden gelir?

Orañ Kämçik çurttubuşka
Orus Pırät paza kældi!
Çalbaş Kämçik çurttubuşka
Kara töngür paza kældi!

Dünyamız Kemçik yurdumuza
Rus Buryat yine geldi!
Geniş Kemçik yurdumuza
Kara töngür yine geldi!

Diğer yandan Ruslara karşı bir hoşnutsuzluk da vardır. Rusların kontrolü ele geçirmesiyle ilgili endişeler, Tuvalı kız ve oğlanların Ruslar tarafından kandırılması şarkılarda işlenmiştir.

İdägättiñ İläbäntii,
Äşpim kınap alğaş pardı!
Köraynıñ Paçılây,
Kunıyâm kınap alğaş pardı!

İdeget'in İlebent'i,
Kadınımı elimden alıp gitti!
Kooray'ın Paçılây'ı,
Küçük oğlağımı elimden alıp gitti!

Tuvalar o dönemde belirli kişiler hakkında da şarkılar bestelemişlerdir. Bazı Rus tüccarlar Tuva topraklarında ticaret yapıyorlardı. Yerel nüfus arasında yaygın olmalarından dolayı haklarında çok sayıda şarkı yazılmıştır. Bir önceki şarkıda haklarında hoşnutsuzluk belirtilen İlebenti ve Paçılây için bu sefer minnettarlık duyulmaktadır.

İläbänti çoğ-la polza,
İziğ pacıñ kayın kälir?
Paçılây çoğ-la polza,
Palğaş pacıñ kayın kälir?

İlebenti olmasa
Sıcak barınak nasıl gelir?
Paçılây olmasa
Balçık barınak nasıl gelir?

Lirik şarkılar özellikle çok çeşitli koro olarak söylenir. Bunlar coşkulu şarkılardır ve günlük yaşamdaki olaylara tepki olarak söylenirler. Tuvaların ustalıklı doğaçlama biçimde şarkı yazdıkları, Katanov için yazılan şarkılarda da görülür. İkinci şarkıda ismiyle hitap edilerek Nikolay olarak bahsedildiği ve Tuvacada Mıglây'a dönüştüğü, eserin sonunda yer alan özel isimler sözlüğünden anlaşılmaktadır.

Piçi kara Piçäçiniñ
Piçik körgän qarâ kayıl?
Çaraş kara piçäçiniñ
Sızın körgän qarâ kayıl?

Küçük katibin
Harfleri gören gözleri nasıl?
Güzel katibin
Kağıdı gören gözleri nasıl?

Tadar oğlu Mıglây tala
Takpılacıp çoru-lä-bä?
Päldir oğlu Mıglây tala
Päläk alcıp çoru-lä-bä?

Tatar oğlu Nikolay
Tütün içip duruyor mu?
Beltirlerin oğlu Nikolay
Hediyeleşip duruyor mu?

Bu şarkılarda birçok sosyal olgu da açıkça ifade edilir. Sıradan Tuvaların düşünceleri, duyguları, özlemleri, sistem kölesi olmaları şarkılara konu olmuştur. Bu şarkılarda feodal toplumun temelleri ile çatışan cesur işçiler, aldan maadır gibi temsil edilerek; beyler, beylerin zulmü, kalpsizliği, açgözlülüğü işlenmiştir. Ayaklanmanın üzerinden dört yıl geçmesine rağmen köylüler korktukları için aldan maadıyla ilgili çok fazla malzeme vermemişlerdir.

Şiir-şarkı türlerinin yanı sıra Katanov'da nesir türünden eserler de bulunmaktadır. Bunların birçoğunu masallar oluşturur (150, 862, 1319, 1352). Meşhur "ösküs ool" masallarının iki farklı versiyonu vardır fakat bu derlemede yer alan çoğu masalda olduğu gibi bu iki masal da eksik derlenmiştir (880, 1095). Masalların ya sonu bulunmamaktadır ya da ara bölümlerinde eksiklikler vardır. Ders vermek amacıyla yazılmış kısa masallar 149, 941, 1150 numaralı maddelerde bulunmaktadır. Fabl olarak 879'daki "Dilgijek-ool" değerlendirilebilir. Masallarda kullanılan motifler ve sanatsal ikonlar için sıklıkla Tuva'nın büyüleyici doğal güzelliklerine başvurulmuştur.

Yine masal başlığı altında kahramanlık destanına örnek derlemeler de sunulmuştur. 1128 numaralı masal, Tuva'nın popüler destanı olan Tanaa-Herel'in kısa bir versiyonudur. 962 numaralı masal ise Natsın-Kögen-Koŋgar adlı bir kahramanın efsanesidir. Bu da 1128 numaralı masal gibi basitleştirilmiş ve kısaltılmış bir versiyondur. Masallar ve efsaneler derleme olduklarından edebi bir metin (sanatsal) olarak değil, anlatıcının anlattığı gibi yalın bir biçimde kaydedilmişlerdir.

Bir diğer derlenen edebi tür ise mitlerdir. Kamların ruhu, öldükten sonra ruha ne olduğu, albıs, aza (cin, şeytan) gibi diğer varlıklar, diğer dünya güçleri, iklim olayları, kozmogonik gökyüzü efsanesi (120, 190, 191, 684) hakkında bilgi verilmiştir. Tatlısu gelinciği ve ayının ontolojisi hakkında (192, 193, 205) mitler de yer almaktadır. Fakat mitler ve efsaneler derlemelerin içinde az yer tutmaktadır.

Pıştiŋ Tuba çonda ƣazırğa polğanda taştığa tükürä-tur: ƣazırğada Aza polğannaŋ.

Tuva'da kasırğa olduğunda dışarıya tükürürler çünkü kasırğada kötü ruhlar olurmuş.

Ƙam ƣiçinŋ tını ƣayda-dä ƣirbäs-tur: ärlük-tä çärlärinädä, tär-dä çärlärinädä. Ol tın taşƣa, inäşkä-lä ƣirä-tur.

Kamların ruhu hiçbir yere girmez, kötü ruhların olduğu yere de girmez, gökyüzüne de. Onların ruhu dışarıya, ağaçlara gider.

Ƙayırƣan purun çakta ƣiçi pöp-turğan-tur; ol ƣiçi aragadan ökpälänğäs, ƣayırƣan pöb-ıdıp-tur.

Ayı, geçmiş zamanlarda insanmış; o insan rakı içip sinirlenerek ayıya dönüşmüştür.

Katanov'un kaydettiği başka bir tür ise oldukça kapsamlı bilmecelerdir. "Tıbzık" başlığı altında kaydedilmiştir. Doğal ve kültürel olayların ontolojisi fantastik açıklamalarla sentezlenir. Farklı içeriklere sahip 130'dan fazla bilmece bulunmaktadır. Tematik olarak sınıflandırılacak olursa; hayvan, bitki, doğa, ev eşyaları, aletler olarak başlıklandırılabilir. Ayrıca erotik içerikli birkaç bilmece de yer almaktadır (772, 773,

997). Derlenen bilmecelerin çoğu metafor ve alegoriye dayanmaktadır. Fakat nadir de olsa mecazi bir tanım üzerine inşa edilmiş bilmeceler de bulunmaktadır.

Tıbzık: Tört tönğür lama çaŋğıs ünğürgä şıktadı.

Ayanı: İnäktıñ tört ämin säri.

Bilmece: Dört kel lama tek deliğe işedi.

Cevabı: İneğın dört memesinin sağılması

Tıbzık: İştıñ çü çardı? - Çäçä çardı! Çü ündü? - İriñ ündü! Çü suktu?

- Çiri suktu!

Aylgazi: ögnün qanazı, köktäp-turğanı, köktäş pağlab-alğanı.

Bilmece: İcini ne ayırdı? - Teyze ayırdı! Ne çıktı? - İrin çıktı! Ne soktu?

- Çıban soktu!

Cevabı: Yurdun duvarı, sabitleştirilmesi, sabitlenip bağlanması.

Katanov aynı zamanda bazı şaman ilahilerini de kaydetmiştir. Bu ilahiler, genellikle 4-14 satırdan oluşmaktadır. Ancak bunlar tören esnasında değil, bir şamanla karşılaştığında şamanın aktardığı şekilde anlatı olarak derlenmişlerdir. Katanov mektuplarında şamanların şiir şeklinde dua söylediğini, her dört şiir arasında tefe 4-16 kez vurduklarından bahsetmiştir. Bu şamanlar sadece bir fincan soğuk votka veya pipo içmek için dinlenerek akşamdan sabaha dek tören yapmaktadırlar (Kokova 1998: 26).

Qamnıñ sözü. Kıs-kıçı albıstay-pärgändä, qamnıñ albısqa söglän sözü po polatur:

Qada tamqı tartıcılı,

Qad' arağa içiçli!

Çaŋğıs attı uşqacılı,

Çaŋğıs tonğa qonucılı!

Tıñnan çibä çacırbälı,

Tıqpan çibä qaramnalı!

Şamanın sözleri. Kız cinlendiğinde, kamın cine söylediği sözler şöyledir:

Birlikte tütün çekelim,

Birlikte rakı içelim!

Tek ata birlikte binelim,

Tek elbiseyi birlikte giyelim!

Duyulan şeyi gizlemeyelim,

Bulunan şeyi sahiplenelim!

Qamnıñ oqtarğayğa täylän süzü:

Aldıqlar üstügülär!

Tärlärim tälägäyim!

Oranıñ örçäp-turzun!

Toyluğ qara torbaqtıq,

Tolğay qara sınıq

Tokşun qara tälägäy

Pär körüp turzun!

Qızıl köldä turlaqlıqda,

Ayşe Şeyma Fındık

Ƙara köldä odarlığda,
Çalım kayâ türbütüngän,
Turğan-abay Ƙaraƙtığ,
Tum pürä tumcuƙtuğ
Ƙalcağ küräñ puğam!
Pocülap odur tãş!

Şamanın gökyüzüne yakarışı:

Alttakiler üsttekiler!
Göklerim dünyalarım!
Dünyam merhamet etsin!
Kara çamur topraklı,
Kavisli dağ geçitli,
Azgın dünya
Buraya baksın dursun!
Kızıl gölde otlakta,
Sert kaya ovuşturmaş,
Yaşayan annecik gözli
Son derece trompet burunlu
Kel kahverengi atım!
Titreyerek oturmak için!

Şaman alkışlarının en eksiksiz metni 40 yaşındaki Şaman Kuular ile Katanov'un gezisinin sonunda Çer Çorık'ta kaydedilmiştir (1349, 1350, 1351, 1353, 1356). Toplamda yaklaşık 500 satırdan oluşmaktadır. Şaman Toptana şamanlığı atalarından öğrenmiş güçlü şamanlardandır. Soyağacında Sıkkı, Kıtçı, Damdın gibi şamanlar yer almaktadır. Toptana alkışlarda onları över. Ayrıca yardımcı ruhlara övgüler yağdırır. Şaman Kuular Toptana'nın kaydettiği metinde net bir kompozisyon vardır. Önce şamanın ruhunu, şaman ata ruhlarını, yardımcı ruhları selamlar. Sonrasında kısaca ve parça parça hastalığı rapor eder. Ardından ruhların âlemine yolculuk yaptırır. Aza (kötü ruh), şulbus (şeytan) ve albıs (cin) ile karşılaştırır.

Katanov'un kayıtlarında alkış türünden iki kısa bölüm yer almaktadır. Bunlardan ilki ruhlara bir duadır. İkincisi ise doğum sırasında telaffuz edilen bir büyüdür.

Algış: «Örçäzin! azrazın! abrazın! - Poğda Süldä azrazın! pay Tañdı azrazın, abrazın!» üstügülär «örçäzin!»! dâ täylär, «Purğan paşka abrazın! po çoruƙta saña äkki ƙızın!»

Alkış: “Merhamet et! Sana sığındık, bizi kurtar! - Yüce Tanrımız sana sığındık! Zengin taygaların sahibi sana sığındık, bizi kurtar!” Seçkin halk “Bize merhamet et!” diye dua ederler, “Tanrı bizi korusun! Bu yolculukta sana iyilik versin!”

Tomak: Çılan ƙılaştır çılıra,
Pağa ƙılaştır palcıra!
Küs! Küs! Küs! küs! küs! küs!

Söz: Yılan gider gibi sürün,

Kurbağa gider gibi zıpla!
Bitir! Bitir! Bitir! bitir! bitir! bitir!

Katanov ayrıca atasözü kaydetmiş, fakat bunu da ır olarak kayda geçirmiştir.

İraç çökta adam pılâr!
Acıg sôkta abam pılâr!

Uzaktan yakından babam tanır!
Acı soğukta annem tanır!

Sonuç

Katanov'un folklorik derlemelerinin içinde çeşitli edebi türler yer almaktadır. Kimilerinin pek çok örneği, kimilerinin ise sınırlı sayıda ya da tek örneği bulunmaktadır. Bu orantısızlık Katanov'un folklor uzmanlarını arama fırsatı bulamamasından kaynaklanır. Derlemede de görüldüğü üzere pek çok şarkı birbirinin ya aynıdır ya da farklı versiyonlarıdır. Bilinen tarihsel nedenlerden dolayı kendini araştırmacı ya da bilim adamı olarak takdim etmek yerine kâtip ya da tüccar olarak tanıtarak derlemeleri genellikle tüccarlar ile yapmıştır. Bu sebeple yapmış olduğu derlemelerin bazı yerlerinde eksiklikler bulunmaktadır. Ancak Tuvacaya ait en zengin ve değerli folklorik malzemeler Katanov sayesinde toplanmıştır. Söz varlığı incelendiğinde ise kelimelerin birçoğunun Moğolcadan ödünçlendiği görülmektedir. Yapılan derlemelerin tarihi göz önünde bulundurulursa, bu derlemelerden pek çok arkaik ağız özelliğinin de tespit edilmesi kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Clauson, Sir Gerard. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Katanov, N. F. (1903). *Opit İzsledovaniya Uryanhayskago Yazıka, sukazaniyem glavneyşihrodstvennih otnoşeniy ego k drugim yazıkam tyurkskago kornya*. Kazan
- Katanov, N.F. (2004). *Türk Kabileleri Arasında*. (Çev. Atilla Bağcı). Konya: Kömen Yayınları
- Katanov, N. F. (2008). *Sibirya ve Doğu Türkistan'dan Mektuplar*. (çev. Burçak Okkalı). Ankara: TDK.
- Katanov, N.F. (2011). *Oçerki Uryanhayskoy Zemli. Kızıl: Müzey antropologii i etnografi imeni Petra Velikogo (kunstkamera)*, TIGI
- Kokova, Irina (1998). *Nikolay Federoviç Katanov*. (çev. Muvaffak Duranlı). Ankara: TDK.
- Lessing, F. D. (1960). *Mongolian English Dictionary*. Los Angeles: University of California Press
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen*. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag
- Radlov, W. (1907). *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme IX. Theil: Urianchaier (Soyonen), Abakan-Tataren und Karagassen, Sanktpeterburg*.
- (1893-1911). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, I-IV*. Sanktpeterburg: Imperatorskoy Akademiy Nauk.
- Tatarintsev, B.İ. (2000-2008). *Etimologičeskiy slovar' tuvinskogo yazıka I-IV*. Otvetstvenniy redaktor D.A. MONGUŞ. Novosibirsk: Nauka
- Tenışev, E.R. (1968). *Tuvinsko-Russkiy Slovar*. Moskva
- Tiron, E.L. (2017) *İstoriçeskaya Pamyat' O Bosstani "Aldan Maadır" V Pesennom*

Fol'klore Tuvintsev. *Sibirskiy Filologičeskiy Jurnal*, (4), s. 51-57.

Ek 1: Sözlük

- aba** anne (*aba* "mutter"; ET *apa* ED 5a-b)
abra- kurtarmak (*abra-* "retten"; Mo. *abra-* L 6b)
acıg acı (Rad 1/518(2/1) *acı* "bitter"; ET *açığ* ED 21b-22a)
ada baba (Rad 1/476(1) *ada* "Vater"; ET *ata* ED 40a-b)
al- almak (Rad 1/345(1) *al-* "nehmen, fortnehmen"; ET *al-* ED 124b)
albıs cin, dev (Rad 1/439(2) *almıs* "böse geister im dienste der Erlik"; Mo. *albin* L 28b)
albısta- cin tarafından çarpılmak, delirmek (*albıs+ta-*)
aldı alt, bir şeyin altı (*aldı* "unten, unterer")
ara sınır, ara (Rad 1/245(1/1) *ara* "zwischenraum" alle dialecte; ET *ara* ED 196a-b)
araga rakı, içki, şarap, votka (Rad 1/250 *arağa* " Branntwein, alkoholisches Getränk"; Ar. 'araki ('araki, Steingass 844b))
at at, binek hayvanı (Rad 1/441(2) *at* "das Pferd"; ET *at* ED 33b (2))
aza kötü ruh, şeytan (Rad 1/557(2) *aza* "teufel")
azra- misafir etmek, sığınmak (*azra-* "zu hosten, zurückziehen"; Mo. *azıra-* L 61b(1))
çaagay iyi, zengin, bol, çok; güzel (*çağay* "gut, reich, reichlich, viel, schön"; Mo. *ca* L 1018a (2))
çacı- saklamak, gizlemek (Rad 3/1915 *çajır-* "verbergen"; ET *yaşur-* ED 979b)
çak zaman, çağ (Rad 3/1831(3) *çak* "zeit"; Mo. *tsağ* L 156b)
çalım sarp kaya (Rad 3/169(1) *yalım* "eine schroffer felsen"; ET *yalım* ED 928b)
çaŋgıs tek, yalnız (*çaŋgıs* "einzig, allein"; ET (Uyg) *yalaŋuz*, *yalıŋuz*, (MK) *yalŋus* ED 930b-931a)
çar- yarmak, ayırmak (Rad 3/1860 (16) *çar-* "trennen, scheiden, spalten"; ET *yar-* ED 954b-955a)
çaraş güzel, iyi (Rad 3/115 (3) *çaraş* "die Schönheit"; → ET *yara-* ED 956a-b)
çassıg sevecen, müşfik (*çassıg* "liebender, zärtlich")
çeçe büyük kızkardeş, teyze (Rad 3/1988 *çeçä* "ältere schwester, tante")
çer yer (Rad 3/1965 *çer* "das Land"; ET *yër* ED 954 a-b)
çılan yılan (Rad 3/2085(1) *çılan* "schlange"; ET *yılan* ED 930a-b)
çılıra- kaymak, sürünmek (Rad 3/2088 *çılıra* "rutschen")
çıraylıg güzellik (Rad 3/2076 *çıraylıg* "Schönheit"; *çıray+lıg* < Mo. *çiray* L 191a)
çıt- yatmak, dinlenmek, olmak (*çıt-* "sich legen"; ET *yat-* ED 884a)
çibe şey (*çibe* "ding, gegenstand")
çiri çiban (Rus. *çiriy*)
çok yok (Rad 3/2004(3) *çok* "das Nichtsein, nein"; ET *yok* ED 895b(1))
çon halk (Rad 3/2017(2) *çon* "volk"; Mo. *con* L 1070b)
çook yakın (ET *yağuk* ED 901a)
çoruk seyahat, gezi (Rad 3/2019 *çorık* "reise"; ET *yorık* ED 963a-b)
çurt yurt, memleket (Rad 3/2174 *çurt* "wohnort"; ET *yurt* ED 958a-b)
çü (çüü) ne, nasıl (*çüü* "was, wie"; ET *ne, nü* ED 774-775)
eki iyi (Rad 1/677(3) *äkä* "gut, schön"; ET (Orh. Uyg.) *edgü*, (MK, KB) *edgü* ED 51b)
elik karaca, geyik (Rad 1/815(1) *ätik* "reh"; ET(KB) *elik* ED 142b)
emig göğüs, meme (Rad 1/954 *emik* "die brustwarze"; ET *emig* ED 158b)
epçi kadın (Rad 1/923(1) *äpçi* "die Frau")
erge rahatlık, refah (ET *erk* ED 220b; Mo. *erke* L 328b)

- erlik** zebani, cehennem hükümdarı (Rad 1/789(4) *ärlik* “Teufel”; Mo. *erlig* L 331a, → ET *erklig* ED 224a-b)
- eş** arkadaşı (Rad 1/902 *äş* “der Gefährte”; ET *eş* ED 253b)
- ırak** uzak (Rad 1/1366(1) *ırak* “fern, weit”; ET *ırak* ED 214a-b)
- ıt-** 1. göndermek (Rad 1/1380(2/1) *ıt-* “schicken”; ET *ıd-* ED 37b)
- ijin** iç, içe ait (Rad 1/1521 *icin* “drinnen”; ET *için* DTS 201b)
- inek** inek (Rad 1/1442(2) *inäk* “Kuh”; ET *ingek* ED 184a)
- iñeeş** ağaç (*iñääş* “baum”; ET *iğaç*, (MK, KB) *yığaç* ED 79b)
- irin** irin (Rad 1/1461 *irin* “eiter”; ET *irin* ED 233a; → Mo. *irim* L 414b)
- iş-** içmek (Rad 1/1550(6) *iş-* “trinken”; GT *iç-* ED 19a-b)
- izig** sıcak (Rad 1/1540 *izik* “heiss”; ET *isig* ED 246a-b)
- kada** beraber, birlikte (Rad 2/305(2/1) *kada* “zusammen”)
- kalbak** geniş, enli (*kalbak* “weit”; → Mo. *kalbağar* L 918a)
- kalcan** kel, dazlak (Rad 2/267 *kalcan* “Glatze”; Mo. *kalcan* ~*kalcin* L 922b-923a)
- kam** şaman (Rad 2/476(1) *kam* “schaman”; ET *kam* ED 625a)
- kamba** Çin ipeği (*kamba* “chinesische Seide”; Mo. *kamba* L 923b)
- kana** duvar (kana “wand”; Mo. *kana(n)* L 927a)
- kara** kara, siyah (Rad 2/132 *kara* “schwarz”; ET *kara* ED 643b; → Mo. *kara* L 931a-b)
- karak** göz (Rad 2/148(3) *karak* “das Auge”; ET *karak* ED 652a)
- karamna-** sahiplenmek (*karamna-* “besitzergreifend sein”; Mo. *karamna-* L 934b)
- kattır-** kahkaha atmak (Rad 2/303(1) *kattır-* “laut lachen”; → ET (MK, KB) *katğur-* ED 599b)
- kaya** kaya (Rad 2/88(2) *kaya* “Felsen”; ET *kaya* ED 674b(1))
- kayda** nerede (Rad 2/36 *kayda* “wo?”)
- kayı** hangi, hangisi (Rad 2/93(4) *kayı* “welcher”; ET (yazıtlar) *kanyu* ED 632b-633a)
- kayın** nereden
- kayırkan** ayı (mecazi) (*kayırkan* “bär”; Mo. *kayırkan* L 914a)
- kazırğa** kasırğa (Rad 2/351 *kasırğa* “wirbelwind”; ET(MK) *kasırku* ED669a)
- kel-** gelmek (Rad 2/1109 (3) *kel-* “kommen, ankommen, anlangen”; ET *kel-* ED 715b)
- kılaşt-** gitmek, yürümek (Rad 2/769 *kılaşt-* “gehen”; *kılaşt+ta-* < *kılaşt* “klafter”)
- kıs** kız, kız çocuk (Rad 2/800 (2) *kıs* “die tochter”; ET *kız* ED 665b)
- kızıl** kırmızı (Rad 2/826 (1) *kızıl* “roth”; ET *kızıl* ED 683b)
- kici** adam, kişi (Rad 2/1396 *kiji* “der Mensch”; ET *kişi* ED 752b-753a)
- kiliñ** kadife (*kiliñ* “velours”; Mo. *kiliñ* (2) L 466b)
- kir-** girmek (Rad 2/1350 *kir-* “eintreten, hineingehen, eindringen”; ET *kir-* ED 735b)
- kon-** konmak, geceleme, durmak, yaşamak (Rad 2/531 *kon-* “anhaltend, sich niederlassen”; ET *kon-* ED 632a-b)
- kökte-** dikmek, sabitlemek (Rad 2/1228(1) *köktä-* “anhaften, nähend”)
- köl** göl (Rad 2/1267 (1) *köl* “der See”; ET *köl* ED 715a)
- kör-** görmek (Rad 2/1249(6) *kör-* “sehen, schauen”; ET *kör-* ED 736a-b)
- kuna-** elinden almak, kapmak (*hunaa-* “aus der Hand reißen, greifen”)
- kunuyak** küçük oğlakçık (Mo. *uğun-a*, *uğan-a* L 892b; *kuna+yak*)
- külbüs** erkek karaca (Rad 2/1479 *külbüs* “rehbock (männlich)”; ET (KB) *külmiz* ED 718b)
- külümzire-** gülümsemek (Rad 2/1473 *külümzira-* “lächeln”; → GT *kül-* ED 715b)
- küren** kahverengi (Rad 2/1450(1) *kürän* “braun”; Mo. *küren* L 505a)
- küüse-** bitirmek (*küüse-* “fertig machen”; Mo. *güyise-* L 389a)

- odar** yayla, otlak (*odar* “weide”; Tenişeva 314a)
odun- uyanmak (Rad 1/1128(4) *odun-* “aufwachen”; ET *odun-* ED 62a)
oñ- rengi atmak, solmak, geçmek (Rad: 1/1026 *oñ-* “verbleichen, die farbe verlieren”; ET (MK) *oñ-* ED 169a (1))
oran ülke, devlet; yer, dünya (*oran* “Stelle, Ort”; Mo. *orun* L 623a-b)
ög yurt (*ög* “Jurte”; ET (Orh.) *eb*; ET (Uyg. MK. KB. *ev, ew* ED 3b-4a)
ökpelen- kızgın olmak, öfkelenmek (Rad 1/1192 *ökpötö-* zornig machen”; ET *öpkele-* ED 9b)
örçee- merhamet etmek, affetmek (*örşee* - “erbarmen, vergeben”; Mo. *örüşiye-* L 644b)
pacıñ ev, barınak (*bajıñ* “Haus”; Mo. *bayışiñ* L 76a)
pağa kurbağa (Rad 4/1132 *pağa* “frosch”; ET *bağa* ED 311b-312a)
pagla- bağlamak (Rad: 4/1136 *pağla-* “binden”; *bağ+la-* < ET *bağ* ED 310b)
palcıra- zıplamak (Rad Index 1214a)
palgaş çamur (Rad 4/1170 *palgaş* “schmutz”; ET (MK) *balçık* ED 333)
par- gitmek (Rad 4/1145 (10) *par-* “gehen”; ET *bar-* ED 354a-b)
paş baş, kafa; uç (Rad 4/1198(1) *paş* “der Kopf”; ET *baş* ED 375a-376a)
pay zengin (Rad 4/1119 (5) *pay* “reich”; ET *bây* TDBUÜ 172)
paza yine, tekrar (Rad: 4/1193 *paza* “auch, noch”; ET *basa* < *bas-a* ED 371b)
peer buraya (ET *berü* ED 355b-356a)
pelek hediye (Rad 4/1243 (1) *pätäk* “das geschenk”; ET *betek* ED 338b; Mo. *beteg* L 97b)
per- 1. vermek (Rad 4/1224 (1) *per-* “geben”; ET *ber-, bir-* ED 354b-355a)
piçe küçük, ufak (*piçä* “Klein”; → Mo. *biçikan* L 102b)
piçik yazı, mektup (Rad 4/1349(1) *piçik* “schrift, brief”; Mo. *biçig* L 101b)
pil- bilmek, tanımak (Rad 4/1335 *pil-* “wissen, verstehen”; ET *bil-* ED 330b-331a)
po bu (Rad 4/1261 *po* “dieser”)
pocuula- titremek (*pocuk+la-*; *bojuk* Teniş. 108a)
pogda buda, tanrı (*pogda* “gott, buddha”; Mo. *boğda* L 111a)
pol- olmak (Rad 4/1273 (3) *pol-* “sein, existieren”; ET *bol-* ED 331a-332a)
purgan Tanrı, buda (*purğan* “Buddha”; Uyg. *burhan* < Çin. *fo* ve ET *han*; → Mo. *burқан* L 139b)
purun geçmiş (Rad 4/1366(1) *purun* “vorher, früher”; ET *burun* ED 366b-367a)
püree trompet (*püree* “trompete”; Mo. *büree* L 147a)
saazın kağıt (Rad 4/398(1) *saazın* “papier”; Mo. *çağasun* L 159a)
sag- sağmak (Rad 4/260(3/1) *sağ-* “melken”; ET *sağ-* ED 804b; → Mo. *sağa-* L 656a)
sın sıradağ; dağ geçidi (Rad 4/628(5) *sın* “bergrücken; gebirgspass”; ET *sın* ED 832a)
sikte- işemek (*siktä-* “urinieren”; *sidik+tä-* < ET *sidük* ED 801b)
sook soğuk (Rad 4/518 *sook* “Kalt”; ET *soğık* ED 808a-b)
sögle- söylemek, konuşmak (Rad 4/577 *sökte-* “sprechen, reden”; ET *sözle-* ED 863a-b)
sös söz (Rad 4/584 *sös* “Wort, Rede”; ET *söz* ED 860b)
suk- gizlemek (Rad 4/750(1) *suk-* “hineinstecken”; ET *suk-* ED 805a-b)
sülde koruyucu tanrı veya tanrılar (*süldä* “Schutzgötter oder Götter”; Mo. *sülde* L 743a)
taakpı sigara, tütün (Rad 3/793 *taakpı* “zigarette, tabak”; Mo. *tamaki(n), tamiki(n)* L774a-b)
tala arkadaş (Tenişeva 405b(2))
tamkı tütün (Rad 3/1003 *tamkı* “zigarette, tabak”; Mo. *tamaki(n), tamiki(n)* L 774a-b)
tañ tan vakti, şafak vakti (Rad 3/804(2) *tañ* “morgenröthe”; ET *tañ* ED 510b)

- tañdı** tayga (tañdı “taiga”; Tenişeva 406b)
taş dış, dışarı (Rad 3/931 *taş* “die Außenseite, das Aeußere”; ET *taş* ED 556b)
teer gökyüzü (Rad 3/1060(2) *tār* “himmel”; ET *teñri* ED 523b)
telegey dünya (*tälägäy* “welt”; Mo. *delekey* L 248b)
teyle- dua etmek (*teyle-* “beten”)
tıbızık bilmece (*tıp-ız-ık*)
tın- nefes almak (Rad 3/1313(3/1) *tın-* “athmen”; ET *tın-* ED 514a-b(1))
tıñna- dinlemek (Rad 3/1309 *tıñna-* “hören”; ET *tıñla-* ED 522a)
tıp- bulmak (Rad 3/947(10) *tıp-* “finden”; ET *tıp-* ED 435b(2))
tırt- çekmek (Rad 3/857 *tart-* “ziehen”; ET *tart-* ED 534b)
tokşun vahşi, azgın (Rad 3/1155 *tokşın* “wild, grausam”; Mo. *doğşın* L 256b)
tolgay bükülmüş, kavisli (Rad 3/1200 *tolgay* “gekrümmt”; ET (MK) *tolğa-* ED 497a)
torbak toprak (Rad 3/1190 *torboq* “erde”; ET *topraq* ED 443a; → Mo. *tobrağ* L811b)
toy kil, balçık, çamur (Rad 3/1141(3) *toy* “lehm, thon”; ET (MK) *toy* ED 567a(2))
töñgür kel (*döñgür* “glatzköpfig”; Tenişeva 178(1/2))
tört dört (Rad 3/1257 *tört* “vier”; ET *tört* ED 534 a-b)
tumcuk burun (Rad 3/1526 *tumcuq* “nase, schnabel”; ET *tumşuq* ED 509b-510a)
tuñ son derece (olumsuz anlamda) (Mo. *tonğ* L 824a)
tur- durmak, yaşamak (Rad 3/1442 (2) *tur-* “stehen, bleiben, leben”; ET *tur-* ED 529b(1))
turgu bütün, hep, tam (*turgu* “alle, voll”; ET *turğ* ED 537b)
turgununda esnasında (*turgu+nu+n+da*)
turlag kamp, konaklama yeri (Rad 3/1460(2) *turlaq* “wohnort”; ET *tura* 531a-b(2))
tükkür- tükürmek (Rad 3/1531(2) *tükür-* “spucken”)
udu- uyumak (Rad 1/1713 *udu-* “schlafen”; ET *udı-* ED 42b-43a)
uluğ ulu, büyük (Rad 1/1695 *uluğ* “gross, erhaben”; ET *uluğ* ED 136b)
urug çocuk, nesil, soy (Rad 1/1659 *uruq* “das kind”; ET *uruğ* ED 214b; Mo. *uruğ* L 885b)
urug tarıg çoluk çocuk
uşkaş- birisiyle atın terkesine oturmak (Rad 1/1777(2) *uşkaş-* “sich zu einem anderen hinten aufs pferd setzen”)
uzun uzun (Rad 1/1768 *uzun* “lang”; ET *uzun* ED 288b-289a)
ün- ortaya çıkmak (Rad 1/1820(6) *ün-* “bervorkommen”; ET *ün-* ED 169a)
ünğür çukur, mağara (Rad 1/1814 *ünküür* “die Grube, Höhle”; ET *ünür* ED 188b)
üstü üst, yukarı (Rad 1/1885 *üstü* “ober”; ET *üstün* ED 242b)